

№4- тәжірибелік сабақ: М. Капланның халықаралық жүйелерді зерттеу барысында қосқан үлесі.

Жұмыстың мақсаты мен міндеті: М. Каплан жұмысының ғылыми үлесі жайлы студенттерге түсіндіру. М. Капланның халықаралық саяси теорияның дамуына айтарлықтай әсер еткен "Халықаралық саясаттағы жүйе және процесс" кітабымен байланысты. М. Каплан ұсынған халықаралық жүйеге тән бес айнымалыны студенттер анықтай алады, халықаралық жүйелердің бірнеше түрін білетін болады, мультиполярлық жүйе мен биполярлы жүйе ережелерін ашып талқылай алады.

Техникалық және инструментальдық құралдары: интерактивті тақта, проектор сызба – кестелер.

Тәжірибелік сабақ оқыту нәтижелері: халықаралық қатынастардың табиғаты, мәнінің қандай екенін, бұл табиғат уақыт өте өзгере ме әлде өзгеріссіз қалады ма, халықаралық қатынастардағы басымдыққа ие үрдістердің сипаттары қандай, халықаралық қатынастарда оның негізгі акторларының басты мақсаттары қандай екенін білетін болады.

Оқытудың әдістері мен түрлері: баяндау, сұрақ-жауап, түсіндіру, кіріспе дәріс, пікір-талас

М. Капланның пікірінше, халықаралық жүйелерді зерттеу барысында, ең алдымен, осы жүйелер бар немесе өзгертін жағдайларды зерттеуге назар аудару қажет. Осыған сүйене отырып, ол әр халықаралық жүйеге тән бес айнымалыны анықтайды:

- жүйенің акторлар арасындағы қарым-қатынасты сипаттайтын негізгі ережелері (олардың мінез-құлқы жеке ерік-жігер мен мақсаттарға да, жүйенің сипаттамаларына да байланысты);
- жүйелердің өзгеру заңдарын білдіретін жүйені өзгерту ережелері;
- акторларды жіктеу ережелері;
- акторлардың қабілеттерін жіктеу ережелері;
- ақпаратты жіктеу ережелері.

Саяси реализм негізінде М. Каплан 1957 жылы жарық көрген "Халықаралық саясаттағы жүйе және процесс" кітабында ұсынылған халықаралық жүйелердің бірнеше түрін (барлығы алты) анықтады:

- Күштер тепе-теңдігі жүйесі (онда кем дегенде бес ұлы держава болуы керек, әйтпесе жүйе биполярлыққа айналады).
- Икемді биполярлық жүйе (қатысушылар тек мемлекеттер ғана емес, сонымен қатар одақтар мен блоктар, сондай-ақ халықаралық ұйымдар). Икемді биполярлық жүйенің екі кіші түрі ерекшеленеді: иерархияланған (коалиция бойынша одақтастар көшбасшы мемлекеттің еркіне бағынады) және иерархияланбаған (блок сызығы өзара консультациялар негізінде қалыптасады).

–Қатаң биполярлық жүйе (қолданыстағы екі блоктың қатаң иерархиясы, бейтарап мемлекеттердің болмауы, халықаралық ұйымдардағы әмбебап актордың шектеулі рөлі).

–Әмбебап жүйе (әмбебап актордың басым рөлі, саяси біртектіліктің жоғары дәрежесі, Халықаралық жүйе шеңберінде мінез-құлық ережелерінің болуы).

–Иерархиялық жүйе (ұлттық мемлекеттер аумақтық бірліктерге, әлемдік мемлекет жүйесіне айналу арқылы маңыздылығын жоғалтады).

–Бірлік вето жүйесі (әр актер шантаж арқылы жүйені бұғаттай алады, өзін кез-келген қарсыластан қорғайды).

М. Капланның пікірінше, мультиполярлы және биполярлы жүйелер белгілі бір қауіптерге ие. Осыған сүйене отырып, ол осы жүйелердің әрқайсысы үшін бірнеше тұрақтылық ережелерін атап өтті.

Мультиполярлық жүйе үшін мұндай ережелер алты ережелері бар:

–өз мүмкіндіктеріңізді кеңейту (соғыс емес, келіссөздер арқылы жақсы);

–мүмкіндіктеріңізді кеңейтпегеннен гөрі күрескен жақсы;

–ұлы державаны жойғаннан гөрі соғысты тоқтатқан дұрыс;

–жүйеде үстем жағдайға ұмтылған кез-келген ұлтқа немесе коалицияға қарсы тұру;

–мемлекеттің жоғары билікке бағыну идеясына қарсы тұру;

–барлық ұлы державаларға серіктес ретінде қарау, жеңіліске ұшыраған елдерге жүйенің бір бөлігі болуға мүмкіндік беру.

Биполярлық жүйе үшін М. Каплан төрт ережені анықтады:

–басқа блоктың мүмкіндіктерімен салыстырғанда өз мүмкіндіктерін кеңейтуге ұмтылу;

–қарама-қарсы блоктың жүйеде үстем жағдайға ие болуына жол бергеннен гөрі күрескен жақсы;

–әмбебап акторлардың мақсаттарын өз мақсаттарына, ал дұшпандық блоктың мақсаттарын әмбебап акторлардың мақсаттарына бағындыруға ұмтылу;

–өз блогын кеңейтуге ұмтылу, бірақ қосылмаған мемлекеттерге төзімділікті сақтау.

Халықаралық жүйелерді трансформациялаудың негізгі ережелерін қарастыра отырып, М. Каплан бірқатар маңызды тұжырымдарға келеді. Оның пікірінше, иерархияланбаған икемді биполярлық жүйе мультиполярлық жүйеге тартылады, ал иерархияланған жүйе қатты биполярлық жүйеге немесе иерархиялық жүйеге айналады.

Деңгейлік тапсырмалар:

1–деңгейлік сұрақ. М. Капланның басты еңбегін атаңыз.

1 –деңгейлік сұрақ. М. Каплан "Халықаралық саясаттағы жүйе мен процесс" жұмысының негізгі тұжырымдамасын атаңыз.

2–деңгейлік сұрақ. "Қатты биполярлық жүйе" дегеніміз не?

2–деңгейлік сұрақ. "Әмбебап жүйе" дегеніміз не?

3–деңгейлік сұрақ. "Иерархиялық жүйеге" тоқталыңыз.

ОБӨЖ тапсырмалары: Халықаралық саясаттағы жүйе мен процесс.

БӨЖ тапсырмалары: М. Капланның жұмысында сипатталған халықаралық жүйелердегі модельдер.

Негізгі әдебиеттер:

1. Л.М.Иватова, Ә.С.Қайдарова, Ә.Т.Мухитденова. Халықаралық қатынастар теориясы, оқу құралы, 2019
2. Л. К.Торбьорн, Қазақ тіліне ауд.Н.Сайбекова, Ж.Бурибаева. Халықаралық қатынастар теориясының тарихы. Монография. Алматы: Дәуір, 2017.
3. Д.М.Мажиденова, К. Г.Шерьязданова. Теория международных отношений. Оқу құралы, 2019.
4. И.А.Черных. Теория международных отношений. Учебное пособие. Алматы, 2019.
5. А.Г.Дугин. Геополитика и Международные Отношения. Т. 1, Монография, М.: Евразийское Движение, 2012.
6. M.Criffiths. Uluslararası ilişkilerde temel düşünceler ve teoriler. Ankara, 2011.
7. T.İskit. Diplomasi: Tarih, teorisi, kurumları ve uygulaması. Ankara, 2012.

Қосымша әдебиеттер:

1. Антюхина-Московченко В.И., Злобин А.А., Хрусталеv М.А. Основы теории международных отношений.-М.,2014
2. Введение в теорию международных отношений./Под ред. А.С.Манькина.-М.,2014
3. Загорский А.В., Лебедева М.М. Теория и методология анализа международных переговоров.-М.,2014
4. Назарчук А.В. Этика глобализирующегося мира. - М., 2014.
5. Цыганков П.А. Международные отношения. М., 2014.
6. Rosenau J. Turbulence in the World Politics. L., 2014.